

PRISTUPI ISTRAŽIVANJU BUNJEVAČKIH IDENTITETA

MILANA ČERNELIĆ

Filozofski fakultet

Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju

10000 Zagreb, Lučića 3

UDK 39(497.113=163.42)

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

Prihvaćeno: 15. 6. 2006.

Autorica u uvodnom dijelu članka iznosi prijedloge mogućih teorijskih pristupa istraživanju bunjevačkih identiteta. Nadalje, uspoređuje utjecaj etničkih, kulturnih, društvenih, povijesnih, političkih, ekološko-klimatskih čimbenika na konstrukciju identiteta primorskih i podunavskih Bunjevaca.

Razliku u procesu izgradnje bunjevačke identifikacije, kako iz objektivnog tako i iz subjektivnog aspekta promatranja, autorica prikazuje na primjerima pojedinih elemenata njihova kulturnog nasljeđa: na načinu tradicijskog odijevanja i načinu privređivanja, te na predodžbama primorskih Bunjevaca o sebi i o drugim bunjevačkim ograncima.

Holistički pristup istraživanju može pridonijeti boljem razumijevanju i objektivnijim spoznajama o pitanjima konstrukcije identiteta bunjevačke grupe kao cjeline, kao i višestrukih identiteta svakoga njihova pojedinačnog ogranka.

Ključne riječi: identitet, etnogeneza, primorski Bunjevci, podunavski Bunjevci

UVOD: ISTRAŽIVANJE BUNJEVAČKIH IDENTITETA

Rezultati mojih dugogodišnjih istraživanja kulturnog nasljeđa hrvatske etničke grupe poznate pod imenom Bunjevci postupno su ukazivali na potrebu osmišljavanja teorijskog pristupa istraživanju njihova identiteta. Brojni su teorijski pristupi istraživanju identiteta različitih etničkih formacija.¹ Kada

¹ Vidi u: Grbić 1994: 20-47; *Etničnost, nacija i identitet* 1998; *Kultura, etničnost, identitet* 1999. i dr.

se bavimo Bunjevcima kao etničkom grupom, pristupi istraživanju njihova identiteta čine se mnogo složenijim. Svaka etnička formacija ima višestruki identitet. Kada se služim izrazom etnička formacija, imam na umu svu raznolikost etničkih, društvenih, konfesionalnih, lokalnih ili regionalnih i drugih grupacija. Bunjevci su ostvarili višestruki identitet već i samom činjenicom da su se razdvojili u tri ogranka u određenom razdoblju njihove prošlosti. *Etnički identitet samo je jedna od mogućnosti identiteta što se ljudima nudi u modernome društvu... U istraživanju etničkih manjina čest je slučaj preplitanja, uvjetno nazvanih, užih ili širih identiteta* (Grbić 1994: 29, 30). Osim što su etnička grupa, Bunjevci su u pojedinim svojim ograncima ujedno i etnička manjina, što daje novu dimenziju konstrukciji njihova identiteta. Stoga istraživanju njihova identiteta valja pristupiti na više načina s obzirom na to proučava li se svaki njihov ogranak zasebno ili Bunjevci kao etnička grupa, neovisno o njihovoj izdiferenciranosti u ogranke i regionalne skupine.

Posve je izvjesno da u određenom povijesnom razdoblju Bunjevci obitavaju na području jugoistočne Bosne, Hercegovine i Dalmacije, odakle su se u nekoliko migracijskih valova tijekom 17. stoljeća raselili: u Bačku (Vojvodina) sa širim područjem Podunavlja (na prostoru današnjih država Srbije i Mađarske) i u sjevernu Dalmaciju, potom i na područje Like, Primorja i Gorskog kotara u zapadne dijelove Hrvatske.² Na taj je način svaki bunjevački ogranak postao dijelom različitog etničkog, društvenog, kulturnog, gospodarskog, političkog i ekološko-klimatskog okruženja. Ta činjenica značajno je utjecala na oblikovanje njihova identiteta u različitim uvjetima, kakve su u vrijeme doseljenja zatekli na određenim prostorima u kojima su se i dalje razvijali sve do današnjih dana.

Kada je riječ o Bunjevcima kao etničkoj grupi značajni su pokazatelji njihova identiteta: njihovo etničko ime i govor, kako u prošlosti tako i u sadašnjosti. To su najprepoznatljivija obilježja njihova zajedničkog podrijetla, ona kohezijska sila, zahvaljujući kojoj su uspjeli sačuvati svijest o pripadnosti

² Višegodišnja istraživanja njihove kulturne baštine rezultirala su spoznajama o mogućim drugim bunjevačkim ishodišnim područjima. Karakterističan prostorni razmještaj specifičnih elemenata iz svadbenih običaja pokazuje da su se procesi njihova oblikovanja odigravali na dinarsko-jadranskom graničnom prostoru, nešto južnije nego što se to dosad predmnijevalo, uključujući i Crnogorsko primorje sve do albanske granice (Černelić 1997).

jednoj specifičnoj grupi, koja ima mnoga distinktivna obilježja u odnosu na druge grupe u svojem okruženju.

Identitet je jedan od najvažnijih pojmova u etnologiji i kulturnoj antropologiji uopće, i o njemu se uglavnom raspravlja u kontekstu suvremene kulture. Koliko je meni poznato, istraživanje etnogeneze jedne etničke grupe na teorijskoj razini nije se, povezivalo s istraživanjem njihova identiteta. Takav pristup čini mi se posebno važnim u istraživanju kulturne povijesti etničke grupe Bunjevaca. Istraživanjem etnogeneze jedne takve grupe, zapravo, počinjemo dobivati uvid u problematiku koja se tiče pitanja njihova identiteta u povijesnom kontekstu. Stoga je pitanje identiteta Bunjevaca kao etničke grupe u prošlosti važno, s obzirom na povijesne okolnosti koje su uzrokovale njihovo razdvajanje u 17. stoljeću i na posljedice toga razdvajanja, koje su utjecale na etnokulturni razvoj svih njihovih raseljenih ogranaka. Ako zanemarimo pitanje njihove etnogeneze, ne možemo dobiti pravi i jasan uvid u oblikovanje njihova identiteta u prošlosti. Te spoznaje mogu biti veoma značajne, jer mogu ponuditi objašnjenje za određene aspekte identiteta Bunjevaca, ne samo u povijesnom nego i u suvremenom kontekstu. Takav se obuhvatan uvid ne može postići istraživanjima identiteta, ograničenim na *analizu predodžaba koje zajednice stvaraju o sebi i o drugima te simbola kojima označuju svoju različitost* (Škrbić Alempijević 2003: 425). Možemo se osloniti na njihovu kolektivnu memoriju i mitove o njihovu podrijetlu, ali to ne može biti dovoljno za izgradnju predodžbe o Bunjevcima kao grupi koja je prije seobe, u prvom redu, bila obilježena zajedničkim etnikom, govornim obilježjima i teritorijalnom pripadnošću. Tim spoznajama može značajno pridonijeti istraživanje njihove etnogeneze.

Zbog čega je važno saznati više o identitetu Bunjevaca kao grupe u prošlosti do trenutka, kada su zbog stjecaja povijesnih okolnosti morali biti razdvojeni u dva prepoznatljiva ogranka (treći ogranak, kojeg označavamo dalmatinskim, nije uvijek posve prepoznatljiv)?

Istražujući etnogenezu Bunjevaca zapravo pokušavamo utvrditi procese njihova nastajanja i oblikovanja u etničku grupu komparativnom analizom. Kombinacijom istraživanja njihove tradicijske i suvremene kulture može se postići holistički pristup istraživanju pitanja njihova identiteta. Na taj način rezultati istraživanja mogu dati osnovu za pokušaj interpretacije povijesti bunjevačke kulture. U isto vrijeme, takva istraživanja doprinose

boljem poznavanju nacionalne kulturne povijesti uopće. *Ako se pojedinim pojavama može odrediti etnička skupina koje ih je oblikovala, onda se dalje mogu, prateći sudbinu tih pojava, otkrivati etnogenetski procesi koji su slabo (ili nikako) dokumentirani pisanim izvorima. Takvim pristupom moguće je otkriti procese etnokulturnog oblikovanja Bunjevaca kao dijela hrvatskog naroda, koji se uslijed povijesnih zbivanja odijelio u tri odvojena ogranka... Etnološki pokazatelji potkrepljuju tvrdnju da su Bunjevci od svojih početaka bili sastavnim dijelom hrvatskoga nacionalnog korpusa. Te su spoznaje to bitnije što se zna da se srpska historiografija, pa i etnologija, trudila svim sredstvima dokazati srpsko podrijetlo Bunjevaca. Argumentiranim pobijanjem takvih nastojanja i utvrđivanjem novih činjenica njihove kulturne povijesti mogu se prikupiti dokazi za rasvjetljavanje njihove etnogeneze (Černelić 2003: 410-411). Ako se takvim spoznajama pridruže istraživanja sadašnjeg stanja svijesti Bunjevaca o njihovoj pripadnosti, može se postići cjelovit prikaz njihove kulture i mogu se pratiti etnokulturni procesi njihova oblikovanja kao etničke grupe, a posredno i konstrukcije njihova identiteta, od najranijih vremena do današnjih dana. Na taj način zapravo je omogućeno promatranje dvaju aspekata njihova etniciteta: objektivni i subjektivni. Objektivni podrazumijeva niz različitih elemenata kulture (tzv. objektivni sadržaj kulture) koji se mogu smatrati pojedinačnim/individualnim izrazom kulturnih obrazaca članova jedne etničke grupe. Subjektivni podrazumijeva osjećaj i svijest o pripadnosti etničkoj grupi i značenje što ga ta pripadnost ima u vrijednosnome sklopu svakoga pojedinca ponaosob (Grbić 1994: 45). Takav pristup potrebno je primijeniti u istraživanjima svakoga bunjevačkog ogranka posebno i komparativnom analizom utvrditi sličnosti i razlike konstrukcije njihova višestrukog identiteta u specifičnim uvjetima njihova društveno-povijesnog razvoja u različitim političkim, kulturnim, ekonomskim, psihološkim, ekološko-klimatskim uvjetima. Kad je riječ o bunjevačkoj etničkoj grupi podjednaku važnost ima njihov etnički i kulturni identitet. Suvremene koncepcije vežu etnički identitet uz pojam društvene grupe, ukoliko po tim pojmom podrazumijevamo određenu društvenu strukturu koja je združena na osnovi biološke povezanosti ili nekih drugih posebnih društvenih odnosa, a kulturni identitet uz tradiciju, ukoliko pod pojmom tradicije shvaćamo akumulirano kolektivno iskustvo neke grupe (ekološko, prostorno, političko, religijsko, estetsko, kao i iskustvo vezano uz interakcije s drugim grupama)... Cjelovitost kulturnoga pa i etničkoga identiteta*

osiguravaju zapravo brojni ekonomski, politički, društveni, psihološki i drugi mehanizmi koji usmjeravaju selekciju i izbor onih elemenata kulture koji postaju označitelji etničkoga identiteta (Grbić 1994: 29). Hoće li će se više očitovati jedan ili drugi aspekt identiteta ovisi o sredini i o situaciji, dakle, o okolnostima u kojima se očituje. Tako, primjerice, podunavski Bunjevci izražavaju ne samo kulturni, nego i svoj etnički identitet, preko objektivnog sadržaja kulture, preko prepoznatljivih markera osobitosti njihova tradicijskog nasljeđa u multietničkom okruženju u kojemu žive.

IDENTITET PRIMORSKIH I PODUNAVSKIH BUNJEVACA

Zanimljivo je usporediti kako pripadnici ogranka podunavskih Bunjevaca, s jedne strane, i ogranka primorskih Bunjevaca, s druge strane, iskazuju svoj identitet, u uvjetima različitih etničkih, ekološko-klimatskih, kulturnih, društvenih kao i povijesno-političkih okolnosti, u kojima se svaki od ova dva ogranka zatekao, a uslijed kojih su se njihovi identiteti nadalje oblikovali na različit i specifičan način. Usporedbom bi mogli biti obuhvaćeni i ostali bunjevački ogranci u Lici (pa i u Gorskom kotaru) i u Dalmaciji, međutim, zasada ti bunjevački ogranci nisu sustavno istraženi, stoga ću svoja zapažanja ograničiti na spomenute dvije bunjevačke grane. Projekt *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca* pridonosi novim spoznajama i istraživanju spomenutih pitanja vezanih uz ovaj bunjevački ogranak. Nakon odvajanja ove dvije bunjevačke grane izgrađivale su i razvijale svoj identitet u sasvim različitim okolnostima. Svaka od njih našla se pod utjecajem različitih pritisaka u svom novom okruženju.

Tako je, primjerice, jedan od pritisaka kojima je ogranak podunavskih Bunjevaca od sredine 19. stoljeća konstantno izložen, pokušaj manipuliranja s njihovim etnicitetom. Konstrukcija njihova identiteta jednim je dijelom određena specifičnim povijesnim i političkim zbivanjima u sredini u kojoj obitava ovaj bunjevački ogranak, izvan njihove etničke matične jezgre. Podunavski Bunjevci žive u multietničkoj i multikulturnoj sredini, koja nije predstavljala prepreku očuvanju njihova kulturnog nasljeđa. Međutim, pritisak dominirajuće hegemonističke mađarske politike na njihov etnicitet, kasnije zamijenjene srpskom, u području dijela podunavskih Bunjevaca, od sredine 19. stoljeća snažno je utjecala na svijest tamošnjih Bunjevaca o svojoj etničkoj pripadnosti. Dok su predstavnici mađarske vlasti zanemarivali

njihovu etničku pripadnost, srpski su vlastodršci njome na različite načine manipulirali.³

Takve su okolnosti uvelike utjecale na način konstrukcije višestrukoga identiteta dijela podunavskih Bunjevaca koji danas žive u Bačkoj u okviru države Srbije i Crne Gore. Dio ovog bunjevačkog ogranka koji živi na području mađarske države imao je drugačije oblike političkog pritiska s ciljem asimilacije svih hrvatskih i drugih manjinskih pripadnika različitim sredstvima.⁴ Pod stalnim pritiskom dokazivanja svoje hrvatske nacionalne pripadnosti oblikovali su specifična razlikovna obilježja svoga etničkog i kulturnog identiteta. Oni su postali simbolima njihova identiteta, istovremeno i sredstva isticanja vlastitoga vrijednosnog sustava spram drugih grupa u svojem okruženju. Njihovi su najčešći oblici iskazivanja javna predstavljanja određenih specifičnih elemenata njihove tradicijske kulture, te različiti oblici kulturne i izdavačke djelatnosti.⁵

Za razliku od podunavskih Bunjevaca, primorski Bunjevci žive u okruženju stanovništva iste vjeroispovijesti i nacionalnosti. Različitog su podrijetla, te se međusobno razlikuju na povijesnoj, društvenoj, kulturnoj i govornoj osnovi. Primorski Bunjevci sebe određuju, u prvom redu, u odnosu prema građanima Senja. Uspoređujući ih s podunavskim Bunjevcima, konstrukcija njihova identiteta bila je sasvim drugačija. Istraživanja identiteta ovoga bunjevačkog ogranka, na temelju analize načina odijevanja, načina privređivanja i govora, kao čimbenika identifikacije, pokazala su *da je u pojmu kolektivnog identiteta primorskih Bunjevaca uključena i objektivna dimenzija, pozivanje na stvarni kulturni inventar, razlikovni u odnosu na druge zajednice, i subjektivna, koja obuhvaća odnos prema vlastitome nasljeđu i baštini drugih, stereotipiziranje (bez obzira na stvarne varijacije između zajednica), a često podrazumijeva i predimenzioniranje objektivnih različitosti radi jasnijeg odjeljivanja. Općim prihvaćanjem tih predodžaba osigurava se homogenost skupine, njezino postojanje kao zajednice s jedne strane, ali se omogućuje i daljnja komunikacija s onim "drugima", bez bojazni*

³ O tim pitanjima vidi više u: Černelić 1994a i Černelić 1994b.

⁴ O tome više vidi u: Lakatoš 1914; Grbić 1994: 50-55.

⁵ Primjerice, vidi u: Sekulić 1991; Zelić 2000; Stantić 2000; Tjedan kulture Hrvata iz Vojvodine 1998. i dr.

od stapanja “naše” zajednice s “njihovom”... Primorski Bunjevci, kako u povijesnom, tako i u suvremenom diskurzu, predstavljaju “senjske druge”, koji nisu samostalno konstruirali sliku o svojoj različitosti, nego se predodžba o njima kao pomalo egzotičnim, ali kulturno i gospodarski “zaostalijim” žiteljima regije stvarala u Senju, u centru moći na koji su bili upućeni. Slika o odnosu Senjana i primorskih Bunjevaca kreira se na osnovi niza binarnosti: “mi” - “drugi”, “urbano” - “ruralno”, “centar” - “periferija”, “civiliziran” - “kulturno manje vrijedan” (Škrbić Alempijević 2003: 441-442). Osim ciljanoga istraživanja identiteta primorskih Bunjevaca, N. Škrbić Alempijević i druga najnovija istraživanja brojnih tema iz tradicijskog života primorskih Bunjevaca na području Senjskog bila i Krivoga Puta donose nove spoznaje o objektivnim aspektima konstrukcije njihova identiteta, koji se zasniva na njihovom kulturnom inventaru, razlikovnom u odnosu na druge zajednice u okruženju, a kojega oni i subjektivno prepoznaju kao markere svojega identiteta (Rajković 2003; Vlatković 2003; Belaj 2004; Birt 2004; Jurković 2004; Kelemen 2004; Kulišić – Vuković 2004; Rajković 2004; Rubić 2004).

Obje bunjevačke grane zasnivaju svoj identitet na određenim elementima njihova tradicijskoga kulturnog nasljeđa. Različiti uvjeti života i različito povijesno, društveno, kulturno i etničko okruženje snažno su utjecali na konstrukciju identiteta, kako podunavskih tako i primorskih Bunjevaca. Ta razlika u procesu izgradnje njihove identifikacije, kako iz objektivnog tako i iz subjektivnog aspekta promatranja, na najbolji se način može predočiti na primjerima pojedinih elemenata bunjevačkog kulturnog nasljeđa, kao što su, primjerice, način tradicijskog odijevanja i način privređivanja.

RAZLIKE U KONSTRUKCIJI BUNJEVAČKIH IDENTITETA: PRIMJER 1. NAČIN ODIJEVANJA

a) primorski Bunjevci

Način odijevanja primorskih Bunjevaca predstavlja jedno od specifičnih obilježja njihova identiteta, jer je njihov odnos prema odrednicama vlastite kulture negativan. Način njihova odijevanja poima se kao ruralan, s negativnom konotacijom spram vlastite kulture, nasuprot urbanome načinu odijevanja Senjana. Takav stav dobro ilustrira iskaz jedne kazivačice Bunjevke: *‘Kad*

sam ja bila mala curica, i ja sam došla s ćaćom u Senj, to sam sigurno bila ružno obučena, sigurno da jesam. A djeca su se tu igrala i curice su imale one fine krpice i ono kako se šilo, nije to kao sad bilo, i viču: 'Ge Bunjevku, ge Bunjevku!' To pejorativno značenje koje je uključivala predodžba o bunjevačkom odijevanju očituje se i u uzrečici zabilježenoj u Žuklju: Senjani reću: 'Odjeven ko Bunjevac', znači, siromašno. Opreka urbanog i ruralnog načina odijevanja u senjskom kraju u prvom se redu odnosila na kroj odjeće ("sofisticirano" naspram "presimplificiranom") te na korištene materijale (Škrbić-Alempijević 2003:432).

Bunjevci ne doživljavaju bilo koji vlastiti tradicijski odjevni predmet *narodnom nošnjom*, pa tako, primjerice, jedan kazivač iskazuje, uspoređujući se sa superiornijim Senjanima: *Nemate šta o našoj odjeći napisat. Mi smo vam narod bez nošnje, narod bez običaja. To je bila bijeda, vuneno, iskrpano, okrpano... zato su Senjani uvijek ove ljude, nas, podcjenjivali. Oni su bili Senjani, oni su bili građani.* Pojam narodne nošnje doživljavaju isključivo kao svečano, bogato izrađeno ruho s izrazitom estetskom funkcijom, *koje je bilo ljudima na ponos. Taj se izraz ne smatra odgovarajućim ni za jedan od odjevnih oblika unutar primorsko-bunjevačke zajednice zato što bitne razlike između radne i svečane odjeće nisu potvrđene već se, kako navodi Vladimir Biondić iz Alana, "za blagdana odijevalo uredno, ali opet priprosto, kako je ko bio u mogućnosti".* Daljnji čimbenik koji doprinosi predodžbi o primorskim Bunjevcima kao "narodu bez nošnje" je nezastupljenost njihovih odjevnih varijanata u masovnim medijima i drugim oblicima prezentiranja: *za razliku od ruha senjskih uskoka, kojim građani Senja često predstavljaju svoju zajednicu prema van, odjeća primorskih Bunjevaca ne prikazuje se u televizijskim reportažama, novinskim člancima, na smotrama folklor, javnim okupljanjima na regionalnoj i nacionalnoj razini, na Senjskom ljetnom karnevalu i sl (Ibid. 433).*

Međutim, prepoznaju ga kod drugih skupina, a kao idealan primjerak «prave nošnje» smatraju slavonsku narodnu nošnju, o kojoj su predodžbu dobili preko masovnih medija, ali i u osobnim kontaktima, jer su primorski Bunjevci u prvoj polovici 20. stoljeća odlazili u Slavoniju i druge krajeve kontinentalne Hrvatske iz ekonomskih razloga. *Takvoj slici o nereprezentativnosti njihova odijevanja pridonosi i to što žitelji sela na obroncima Senjskoga bila, premda su raspolagali sirovinom, vunom, nisu sami proizvodili tekstil potreban za*

izradu odjevnih predmeta, već su ga nabavljali kod tkalja u okolici Vratnika u Lici. Činjenicu da su segment materijalne kulture po kojem se primorski Bunjevci prepoznaju u širim regionalnim okvirima osmišljavali pripadnici druge zajednice Milan Biondić iz Stolca pojašnjava ovim riječima: 'Bunjevac nije imao vremena za kreaciju, jer je stalno bio za blagom, nego je kopirao, donosio elemente otkud je došao, kuda je putovao.' Daljnji čimbenik kojim se bunjevačka odjeća odjeljuje od senjskoga načina odijevanja jest minimalna, ili barem vanjskim promatračima teško uočljiva razlika između različitih sezonskih varijanti. Način odijevanja primorskih Bunjevaca simbol je njihova identiteta, a u isto vrijeme ih simbolično odvaja od predstavnika dominantne kulture (Ibid. 434).

Sličan odnos prema vlastitom načinu odijevanja imaju i primorski Bunjevci u Krivome putu. Tako, primjerice, na upit o tome u čemu se razlikuju od bačkih Bunjevaca, Branko Tomljanović Ropeta spominje kao njihovo bitno obilježje nošnju: *vjerojatno vremenom su stekli nošnju, mi nošnju nemamo, to je tragedija, čak ni pjesme mi ovdje nemamo, isključivo svoje, naši su ljudi išli po raznim radilištima, po Slavoniji, po šumama, gdje su već radili, već prije Drugog svjetskog rata, tako su donesli i pjesmu, evo Radić je bio još dvadeset i koje godine je bio u Krivom Putu onda je reka – lijepa kraja ali nigdje nošnje ni narodnog kola. Zlata Tomljanović Pešina: I njih zovu Bunjevci, i oni su pravi Bunjevci, mi Bunjevci u Krivom Putu, naša je nošnja bila i sve, ali se ta tradicija utrla, a baš u tom Tavankutu oni u zadržali i svoju nošnju i svoje običaje i sve su zadržali* (Lončar, transkripti 2005).

Na području Krasna također nema traga tradicijskim odjevnim predmetima, ali je tamo drugačija situacija zbog aktivnosti udruge *Čuvarice ognjišta Krasno* osnovane 16. studenoga 2002. godine, kojoj je osnovni cilj *čuvanje prirodne i tradicijske baštine* (Čuvarice ognjišta Krasno 2002:5). Namjera im je *potaknuti praktičan rad iz zanemarenih područja nekad žive aktivnosti:*

- a) obrade vune i izrada tradicionalnih predmeta,
- b) proizvodnja zdrave hrane i tradicionalnog kulinarstva,
- c) izrada bunjevačkih narodnih nošnji (Ibid. 9).

Njihova aktivnost pridonosi drugačijem odnosu prema tradicijskom odijevanju njihova kraja. Započele su s rekonstrukcijom *stare i zaboravljene Bunjevačke narodne nošnje*. Obratile su se Gradskom muzeju Senj, gdje su

dobile nacрте i potrebne podatke o izgledu 4 nošnje. Podaci o bunjevačkoj nošnji Senjana navode se u članku M. Gušić u *Senjskom zborniku*, te su čuvarice prema tim zapisima pripremile i organizirale tkanje platna od lana u Ličkom Lešću za izradu košulja, šivanje dijelova nošnje u specijaliziranim radnjama u Zagrebu, izradu opanaka kapičara u jednoj zanatskoj radnji u Ivanić Gradu, te posudile nedostajuće dijelove nošnje u *Posudionici narodnih nošnji* u Zagrebu. Čak su zvale *Bunjevačko kolo* u Subotici kako bi saznale znaju li oni što o izgledu bunjevačkih opanaka; tvrde da Bunjevci u Subotici imaju istu takvu nošnju (*Ibid.* 12, 13; Kelemen – Vuković, transkripti 2005). Svojom aktivnošću čuvarice ognjišta potiču rekonstrukciju danas nepostojeće nošnje ovoga kraja. Budući da nemaju saznanja od svojih suseljana o tome kakva je ta nošnja bila, pokušale su to saznati za šire područje primorskih Bunjevaca, i u toj su potrazi pronašle jedini izvor koji o tome donosi podatke. Autentičnost podataka o nošnji ove bunjevačke grane u tom je izvoru upitna, a kamoli za užu lokalnu zajednicu, koju ova udruga svojom djelatnošću pokriva. Istraživanja o tradicijskom odijevanju primorskih Bunjevaca na području Senjskog bila i Krivoga Puta dobrim su dijelom pokazala kako se podaci u članku M. Gušić ne poklapaju s podacima prikupljenim na terenu (Vlatković 2004:590, 618-620).⁶ Bez obzira na to, svojom djelatnošću u svojoj sredini potiču konstrukciju bunjevačkog identiteta, pa makar se to zasnivalo i na dijelovima odjevnih predmeta za koje se ne može pouzdano tvrditi da pripadaju krasnarskoj tradicijskoj nošnji.

b) bački Bunjevci

Način odijevanja bačkih Bunjevaca iz okolice Subotice i Sombora, kao dijela podunavskih Bunjevaca, također je simbol njihova identiteta, ali za razliku od primorskih, oni svoju tradicijsku odjeću visoko vrednuju. Takav odnos prema bunjevačkoj nošnji imaju i druge etničke grupe u okruženju. Njihova nošnja cijenjena je i izvan užih lokalnih okvira, a veoma je često prezentirana na različitim smotrama folkloru diljem Hrvatske. Bački Bunjevci, za razliku od primorskih, imaju veoma raznoliku tradicijsku odjeću, koja

⁶ O percepciji «izvorne krasnarske nošnje» na lokalnim smotrama folkloru (uključujući i pozitivne ocjene stručnjaka) u istoimenom poglavlju vidi u članku P. Kelemen 2005 (u tisku).

varira od više varijanti svakodnevne do svečane, od ruralne do urbane.⁷ Zanimljiv je njihov pozitivan stav prema svakoj varijanti vlastite tradicijske nošnje, za razliku od primorskih Bunjevaca u kojih ta varijabilnost odijevanja jedva da je zamjetna. Svaki dio odjeće imao je svoju namjenu bilo da se koristio u svakodnevnom životu ili u posebnim svečanim prigodama, kao što i danas u promijenjenim civilizacijskim prilikama predstavlja značajan simbol njihova identiteta. O takvim bi se pojedinostima njihova pozitivnog odnosa prema vlastitom tradicijskom načinu odijevanja mogli nabrajati brojni primjeri. Navela bih jedna zanimljiv detalj o takvom odnosu prema jednom odjevnom predmetu. Pripadnici lokalne zajednice Bunjevaca iz Bačke, koji danas žive u Hrvatskoj, ponajviše u Zagrebu i bližoj okolini, imaju poseban odnos prema tkanoj pregači, koju svaki novi naraštaj nasljeđuje od svojih roditelja ili daljih predaka, bez obzira na to ima li u obitelji ženskih potomaka. Tu su tradiciju prihvatili u svomu zavičaju i prenijeli je i u novu sredinu. Svaka obitelj, barem one obitelji s kojima smo u pripremi izložbe *Iz tradicijske baštine bačkih Bunjevaca Hrvata* dolazili u kontakt, ima najmanje jednu takvu pregaču, kao dio inventara kojeg su naslijedili od svojih predaka. Sličan odnos imaju i prema papučama s karakterističnim ukrasima vezenim zlatnim i srebnim nitima, koji se još i danas izrađuju u Subotici. Ovi primjerci odjevnih predmeta danas imaju značenje simbola njihova kulturnoga identiteta (Černelić 2004: 125).

PRIMJER 2. NAČIN PRIVREĐIVANJA

Način privređivanja je također jedan od značajnih čimbenika bunjevačke identifikacije, koja se i u tom segmentu tradicijske kulture na različit način očituje u oba bunjevačka ogranka.

a) primorski Bunjevci

Osnovna privredna grana na kojoj se temeljila primorsko-bunjevačka ekonomija od doseljenja u senjsko zaleđe sve do polovice 20. stoljeća bilo je stočarstvo, i to pretežito ovčarstvo. Bez obzira na to je li riječ o transhumantnom stočarenju, sezonskom višemjesečnom izdizanju skupina pastira sa stokom na ljetne stanove, ili o dnevnim izlascima na ispašu na

⁷ Više o tradicijskoj odjeći bačkih Bunjevaca vidi u: Maglica 1998. i Petrović 1988.

obližnje pašnjake, skrb za blago zahtijevala je trajan angažman ukućana i znatno je uvjetovala način življenja ove zajednice... Bavljenje stokom jedna je od glavnih odrednica po kojima su bunjevačko stanovništvo prepoznavali pripadnici susjednih zajednica, a u prvom redu građani Senja. Takva predodžba zadržala se među Senjanima i nakon što su se žitelji sela podno Senjskog bila usmjerili na druge vidove privređivanja, uglavnom nalazeći posao upravo u Senju. Tako Grgo Nekić iz Žuklja obrazlaže: 'Senjani nami i danas reću pastiri, ovčari, neka više nema skoro nijedne ovce po ovim selima. '

Prerada mlijeka (mesa u manjoj mjeri) u količinama koje su prelazile potrebe kućanstava uvjetovala je orijentiranost primorskih Bunjevaca na senjsko tržište pa time i konstantnu interakciju između ruralnog i urbanog stanovništva. Ti mliječni proizvodi činili su važan segment prehrane Senjana. Nadalje, bunjevačko je stanovništvo, zahvaljujući svojoj pokretljivosti, čestom kirijanju (prevoženju raznovrsne robe od mjesta do mjesta i trgovanju njome) senjsku tržnicu također opskrbljivalo namirnicama, posebice poljoprivrednim proizvodima, iz drugih krajeva, najčešće iz Like. Prema podatcima za Sveti Križ, Rončević Dolac, Alan i Stolac, važna djelatnost primorskih Bunjevaca bilo je i prevoženje drva za ogrjev u grad, što se većinom obavljalo po narudžbi (Škrbić Alempijević 2003:435-436).

Premda su se neka pitanja važna za normalno funkcioniranje života u gradu rješavala upravo neprestanom komunikacijom s Bunjevcima, među građanima Senja prevladalo je mišljenje o tome da to ruralno stanovništvo ne razumije način življenja u gradu te se u njega ni ne uklapa najbolje: 'Rekli bi da im mi vonjamo po ovcima, po blagu, ali im naše mliko nije vonjalo! ' (Ibid. 437).

Opisani karakterističan način privređivanja s osnovnom stočarskom orijentacijom i specifičnom trgovačkom djelatnošću *kirijanju* na području Senjskog bila, karakterističan je i za područje Krivoga Puta (Rajković, transkripti 2003-2005; Rubić 2004).

Dakle, specifične značajke gospodarstva bitno su obilježile način života ove bunjevačke grane, kao i njihov odnos s građanima Senja, od kojih su se prema tim svojim obilježjima bitno razlikovali. Od šezdesetih godina 20. stoljeća oni su sve više doseljavali u gradove, u prvom redu u Senj, ali su se i tu uglavnom grupirali u određenim gradskim četvrtima. Na taj način su

se stvarale simbolične granice između primorskih Bunjevaca i domicilnog stanovništva u Senju (Škrbić Alempijević 2003: 442). *Imigranti prolaze cijeli niz procesa prilagodbe u novoj okolini. Koliko će trajati prilagodba, kakav će biti način i stupanj integriranosti u novu okolinu, ovisi o nizu faktora. Miro Prpić, Josip Prpić Paljak i Marko Tomljanović Pešo kazali su da su nekada postojali veliki antagonizmi između Senjana i zaleđa: Oni su za njih bili sve seljaci, bunjevčenje je za njih bio pojam nečeg lošeg. To je kao čovjek nekog drugog reda, sve dok nije počelo naseljavanje, onda se mijenjalo raspoloženje, doduše ima još toga kod nekih ali zapravo tih pravih Senjana nema, to se sve izmješalo spuštali se Krivopučani, Stolačani, nema više ni 5% čakavštine u Senju* (Rajković 2004: 273). U prvoj polovici 20. stoljeća, ekonomski faktori, rjeđe i politički, glavni su uzrok masovnijem iseljavanju primorskih Bunjevaca u prekomorske zemlje, u zemlje zapadne Europe, u susjedne zemlje i u dijelove Hrvatske. Proslava blagdana Majke Božje Snježne u Podbilu, zaštitnice Krivoga puta, povod je privremenog povratka mnogih Bunjevaca raseljenih iz ovoga kraja u svoj zavičaj. Vjerovanje u majku Božju Snježnu važan je dio identiteta zajednice (Rajković 2004: 268, 282; Kulišić – Vuković 2004: 243, 250).

Za razliku od područja Senjskog bila i Krivoga Puta, na području Krasnog polja stočarstvo nije bilo glavna grana privređivanja, premda se sirevi na tradicijski način proizvode u sirani *Runolist*, poznati kao *krasnarski sirevi*. Glavna privredna grana je šumarstvo, koje ima dugu tradiciju u ovome kraju, te su stoga mnogi mještani zaposleni i danas u dvije privatne pilane. Ovakva privredna perspektiva Krasna u znatnoj je mjeri pridonijela što ovaj kraj nije depopuliran i što nije bilo migracija velikih razmjera, za razliku od ostalih područja naseljenim Bunjevcima u širem senjskom zaleđu (Rajković 2004, 2005; <http://www.senj.hr/Krasno>).

b) bački Bunjevci

Način privređivanja u bačkih Bunjevaca, također je značajan čimbenik njihove identifikacije spram drugih skupina stanovništva u njihovu okruženju. U početku stočari, Bunjevci su postupno stočarstvo podređivali zemljoradnji. Uzgojem i prodajom stoke stjecali su novac za kupovinu plodnoga obradivog tla i svoju djelatnost sve više usmjeravali prema zemljoradnji. Povećanje zemljišnog posjeda omogućilo je postupni gospodarski razvitak mnogim

bunjevačkim obiteljima. Takav odnos prema zemlji izgrađivali su ponajprije u okviru obiteljskih zadruga. Zadrugni način života je u 19. stoljeću bio u usponu i dobro organizirana podjela rada među članovima zadruge stvorila je čvrstu gospodarsku osnovu za napredovanje mnogih bunjevačkih obitelji. Pozitivne posljedice takvoga načina gospodarenja osjećaju se sve do današnjih dana. Način privređivanja bačkih Bunjevaca vezan je uz specifičan stambeno-gospodarski objekt poznat pod nazivom *salaš*. Pod pojmom *salaš* podrazumijeva se odvojeni stambeni prostor i okućnica sa svim gospodarskim zgradama, na koje se nadovezuje i dio obradivog zemljišta (Černelić 1998: 26, 27, 29).

Život bačkih Bunjevaca *salašara* je na specifičan način povezan sa životom u njihovim gradskim središtima: Subotici i Somboru. *U pojedinim zadrugnim obiteljima život je bio tako organiziran da je starješina zadruge sa ženom živio u gradu, odvojeno od sinova. Dakle, pojedini članovi zadruge živjeli su odvojeno u dvama različitim tipovima naselja, ali obiteljski i gospodarski povezani, funkcionirali su kao jedna cjelina. Imali su specifične oblike upravljanja i organizacije života i rada... Sinovi su morali roditeljima davati komenciju, određeni dio od ukupnog zadrugnog prihoda. Sinovi su obrađivali zemlju, otac ih je obilazio i nadgledao njihov posao te raspolagao imovinom i novcem. Najstariji sin upravljao je tekućim poslovima, raspoređivao poslove u dogovoru s braćom. Riječ je o nekoj vrsti paralelnog starješinstva. Otac je bio domaćin, a njegov najstariji sin zapravo njegov pomoćnik ili zamjenik. Otac je zapovijedao, a sin je izvršavao poslove domaćina. Otac je zadržao sva svoja prava, a sin je preuzeo većinu njegovih dužnosti* (Černelić 2002: 99).

Uz spomenute iznimke, u doba trajanja zadruga njezini članovi uglavnom nisu živjeli u gradu, već su u grad dolazili povremeno, po potrebi. U pravilu su petkom dolazili na pijacu (tržnicu), a nedjeljom u crkvu. Ako su im roditelji bili u gradu, donosili bi im hranu obično petkom i posjećivali ih na veće blagdane. Nerijetko su unuci boravili s djedom i bakom u gradu, gdje su pohađali školu. Katkad su u svojoj gradskoj ili seoskoj kući držali stanare, a tek bi nakon diobe roditelji najčešće s najmlađim sinom ostajali živjeti u gradu. Događalo se i to da čitava obitelj samo ljeti boravi na salašu, dok su roditelji zimi stanovali u gradu. Diobom je kuća u gradu mogla pripasti školovanom sinu, koji je samim tim bio predodređen za građanski život, no

ako je u obitelji bilo više sinova, događalo se da školovani sin ne dobije ni kuću ni zemlju. Dio očinske i djedovske imovine već je bio potrošen na njegovo školovanje, kao što je bio slučaj u spomenutoj zadružnoj obitelji Dulić (Černelić 2002: 100).

Dakle, uz *salaš* kao specifičan stambeni i gospodarski prostor, većina bunjevačkih obitelji imala je kuću još i u gradu ili selu. Razlog tomu dobrim dijelom valja tražiti u činjenici da na salašima nije bilo organizirane trgovine niti administrativnih i vjerskih ustanova. *Kao stambena i gospodarska cjelina salaši su se dijeljenjem obitelji postupno grupirali jedan uz drugoga. Na taj način nastajala su postupno naselja seoskog tipa na početku 20. stoljeća. Od kraja 17. stoljeća pojedine bunjevačke obitelji, zbog različitih zasluga u obavljanju pretežno graničarskih djelatnosti, stekle su plemićke titule. Kada su Sombor i Subotica sredinom 18. stoljeća dobili uredbom carice Marije Terezije status slobodnih kraljevskih gradova, pojedine obitelji seljaka plemića naseljavale su područje današnjeg Lemeša (službeno Svetozar Miletić), koji je zbog toga prije od drugih bunjevačkih mjesta poprimio osobitosti seoskog naselja (Černelić, Petrović 1998).*

U bačkih se Bunjevaca se u specifičnom odnosu nalaze *salaš* i grad. Svojim načinom života oni relativiziraju razliku između seoskog i građanskog života i međusobno ih prožimaju. Tek se raspadom zadruga, koji je više maha uzimao sredinom 20. stoljeća, članovi obitelji počinju postupno odvajati jedni od drugih. Jedni ostaju seljacima, dok se drugi, iz naraštaja u naraštaj, sve više školuju i postaju građanima. Dakle, nakon diobe, pojedinačne obitelji koje su nekoć zajedno živjele na salašu u zadrugama, razdvojile su se i nastavile samostalan život, neke od njih i dalje na salašima ili u selima (koja su nastala umnažanjem salaša), a druge u gradovima. Sličan proces događao se i nešto ranije u bogatijim veleposjedničkim salašarskim obiteljima, koje su još početkom 20. stoljeća bile materijalno sposobne svojim potomcima osigurati školovanje i građanski život. Salaši se postupno napuštaju, što je odraz društveno-ekonomskih procesa u suvremenom društvu (Černelić 2002: 101-102).

Navedeni podaci o specifičnim i međusobno različitim gospodarskim karakteristikama dvaju bunjevačkih ogranaka ukazuju na važnu ulogu ekonomskih čimbenika u konstrukciji identiteta, kako primorskih tako i podunavskih Bunjevaca, koji su na posve različit način utjecali na njihov

način života, u jednoj i drugoj sredini na specifičan način prepoznatljiv spram pripadnika susjednih zajednica. Objema bunjevačkim granama svojstven je način komunikacije i integracije ruralnog bunjevačkog stanovništva s njihovim najbližim urbanim središtima, koji se u znatnoj mjeri razlikuje u primorskih i u bačkih Bunjevaca.

Dakle, u objema bunjevačkim granama način tradicijskog odijevanja i određeni gospodarski aspekti njihova načina života, kao i povezanost ruralnog i urbanog života u prošlosti i sadašnjosti, predstavljaju važne čimbenike njihove identifikacije. Gotovo dijametralno suprotan odnos, jedan pozitivan a drugi negativan, prema simboličnom iskazivanju vlastitoga identiteta na primjeru tradicijske odjeće i načina privređivanja rezultat je različitih etnokulturnih, povijesnih, gospodarskih i društvenih utjecaja u sredini, u kojoj se svaki od ova dva bunjevačka ogranka na različit način razvijao kroz razdoblje od nekoliko stoljeća u različitom ambijentalnom okruženju. Dok su primorski Bunjevci društveno i ekonomski u podređenom položaju u odnosu na svoje susjede, bački Bunjevci imaju u pravilu dobru gospodarsku podlogu, premda se kao grupa u cjelini ne mogu svesti na istu društvenu ljestvicu. Dok je siromaštvo bilo jedan od glavnih čimbenika migriranja ruralnog stanovništva većeg dijela primorskih Bunjevaca u urbana središta, bačkim je Bunjevcima upravo ekonomski prosperitet bunjevačkih salašarskih obitelji osiguravao dobru materijalnu osnovicu njihovim potomcima za život u građanskim sredinama.

PRIMORSKI BUNJEVCI O BUNJEVCIMA

U okviru projekta *Identitet i etnogeneza primorskih Bunjevaca* nastojalo se u direktnom kontaktu s kazivačima doznati kakva je svijest primorskih Bunjevaca o njihovoj posebnosti u odnosu na ostalo stanovništvo u okruženju. Također smo nastojali saznati postoji li u njih svijest o zajedničkom podrijetlu svih bunjevačkih grana, napose primorskih, ličkih i podunavskih. Pritom je, uglavnom, teško razlučiti koliko se njihovo znanje o vlastitom podrijetlu zasniva na običajnoj predaji, a koliko na saznanjima iz povijesnih knjiga i članaka o podrijetlu i doseljavanju Bunjevaca u ove krajeve.⁸ Primorski

⁸ Kazivači iz Krivoga Puta često spominju pojedine autore koji su o tome pisali, a poneki se prisjećaju da je jednom prigodom i biskup Mile Bogović na misi pričao o doseljenu Bunjevaca u ove krajeve.

Bunjevci su svjesni svoje bunjevačke pripadnosti, s djelomičnom iznimkom Krasna, dok o povezanosti s ostalim bunjevačkim granama ima dosta različitih iskaza.

Njihov odnos prema ličkim i podunavskim Bunjencima razlikuje se od kazivača do kazivača. Neki smatraju da jedni s drugima (primorski i lički/podunavski) nemaju nikakve veze, dok su po drugima primorski i lički Bunjevci jedna grana, katkada ističu njihovu srodnost i s podunavskim Bunjencima, a katkada je negiraju. Često predodžba o podunavskim Bunjencima teritorijalno nije sasvim precizna, pa se spominje Slavonija, Srijem ili Banat kao njihova destinacija. Ima također tvrdnji da u Lici nema Bunjevaca, a da su primorski i podunavski Bunjevci istoga podrijetla. Za ilustraciju navodim iskaze nekoliko kazivača.

Milan Prpić Markini iz Veljuna, Krivi Put: *Bunjevci su od Hercegovine, odozdo, od rijeke Bune. I mi smo Bunjevci. Mi smo odozdo... prid Turcima se bježalo. A svako prid nožom bježi. Onda su jedni dol po Slavoniji, ima ih po Banatu, bog zna, svukuda, po Lici, svukud Bunjevaca... i ovo su ovdje Bunjevci* (Belaj, transkripti 2004).

Ivan Tomljanović Rokini, Krivi Put: (za Bunjevce u Vojvodini) *a to je već drugo, druga narav, druga rasa. A ovo su pravi Bunjevci, Hercegovci* (Rajković, transkripti 2004).

Branko Tomljanović Ropeta, Senj: *To je isto pleme, samo jedno išlo amo, drugo ošlo prema tamo, isti je govor čak, morete vidjeti kako govore Bunjevci iz Tavankuta, baš oko Tavankuta, tamo u Subotici, da je to gotovo isto narječje, isto su ikavci kao i mi, gotovo isto... a oni računaju, u bivšoj Jugoslaviji da Hrvati, da Bunjevi tamo nisu Hrvati, znate, oni su Bunjevci, to je bilo nekako na nivou Jugoslavije i poslije nisu nekako smatrali te Bunjevce baš za Hrvate, iako su Hrvati, mislim, to je isto pleme, iz istih područja potječu, tako da, ja ne znam, ja kad gledam njih, oni sad imaju nošnju, imaju drugačiju nošnju, imaju drugačija kola, igre, ali govor i ovo po prezimenima, ja mislim da je to mentalitet isti, gotovo isti, po tome bi pozna, a po nečem drugom ne bi* (Lončar, transkripti 2005).

Ivan Vukelić Pop iz Rupe (Alan) tvrdi da Ličani nisu Bunjevci, a o bačkim Bunjencima, brkajući ih sa Šokcima, kaže sljedeće: *Recimo oni su pravi Šokci. Oni su isto ikavci nisu jekavci i nešto miješaju malo ekavicu. Ali nije to samo zbog utjecaja pravoslavnih običaja, jer takvih imaš i u*

Zagrebu di govore pojedine riječi. I onda oni imaju svoje običaje koje mi nemamo, svoje nošnje, mi ih nemamo... oni su poznati po šesirima po onim trakama na šesiru znači to ta šokadija, recimo tako. Što se tiče vrijednosti, oni su dosta vrijedni ljudi, svega su se prihvaćali, dosta su volili zemlju i dosta znaju oko zemlje, volili su i konje, bez konja nisu ništa mogli radit u Slavoniji, bez oranja nema ništa. E kakvi su vinari, to ne znam. Izgleda da su dobri, ta područja vina oko Iloka (Lončar, transkripti 2005).

Za razliku od Bunjevaca Senjskog bila i Krivoga Puta, koji ne dvoje o svoj pripadnosti bunjevačkoj grupi, na području Krasna nisu svi kazivači toga svjesni. Tako, primjerice na upit zovu li sebe Bunjercima, Marija Brkić odgovara:

Pa, kako bi van rekla, ja ne znan baš kud mi spadamo. Znete zašto? Mi smo na granici

Like i Primorja, nit smo Ličani, nit smo Primorci. Pa valda se to zove Bunjevci. Ja san čula za riječ Bunjevci, al ne znan baš (Kelemen – Vuković, transkripti 2005). Ili Mato Devčić Radina: Oni su iz Like, Ličani su to više oni što se zovu Bunjevci ... Mi pod Primorje više spadamo. Pravo da van jednu stvar kažen, mi nit smo Ličani, nit smo vamo kako bi van ja reka Bunjevci, Primorci (Kelemen, transkripti 2004).

Na upit o svojim bunjevačkim korijenima predsjednica Čuvarica ognjišta Zora Vukelić (K1) i njihov član Jure Glavaš (K2) odgovaraju sljedeće:

A odakle naziv Bunjevci?

K1: *Od rijeke Bune.*

K2: *Tri verzije.*

K1: *Doseljeni s rijeke Bune.*

K2: *To je jedna. Ima još jedna, pričali su da su se bunili protiv Turaka i da su prozvali Bunjevci. Ima treća verzija, da su kamene kućice pravili, zvale se bunje. Ja stvarno ne znan koja je ispravna.*

A gdje ste vi čuli te varijante?

K1: *Od starijih ljudi.*

A zašto vi mislite da je važno da se kao Bunjevci predstavite?

K1: *Nećemo Ličani bit, kad nismo nikad bili Ličani.*

K2: *Ako jesmo Bunjevci, zašto se ne bi onda. Nama je drago.*

K1: *Mi smo potpuno različiti od Ličana.*

U čemu?

K1: *U svemu. I običajima i narječju tom našem specifičnom.*

K2: *Mi imamo oštro što, oni nemaju tako jako.*

K1: *Oni imaju drugačije običaje.*

...

A ne kažu vam onda Primorci?

K1: *Ne. Nismo niti Primorci. Gdje možemo na vrh Velebita bit Primorci.*

K2: *Ti Bunjevci su imali taj primorski dio naseljen.*

K1: *Bunjevci cijelo senjsko zaleđe su Bunjevci. Sv. Juraj, Vratnik, Krivi Put, Podgorje dole.*

K2: *A tu im je granica onda bila kod nas, ta pripadamo dolje, to bunjevačko pleme. Jedno od najjačih plemena u Liki je ipak bunjevačko pleme. (Kelemen – Vuković, transkripti 2005)*

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Našlo bi se još dosta primjera koji bi potkrijepili iznesena zapažanja kako odnos prema tradicijskoj baštini ovisi o različitim vanjskim utjecajima, i kako oni mogu na različit način djelovati na konstrukciju identiteta jedne etničke grupe zajedničkog podrijetla, stjecajem povijesnih (a možda i nekih drugih) okolnosti razdvojenih nekoliko stoljeća. U analizi djelovanja objektivnih i subjektivnih čimbenika na konstrukciju identiteta pojedinih bunjevačkih ogranaka odnosno pojedinih regionalnih skupina primorskih i podunavskih Bunjevaca, uglavnom sam svaki od njih razmatrala kao zasebnu cjelinu. Pristup Bunjencima kao etničkoj grupi, dakle, uključujući istodobno sve njihove ogranke, zahtijevao bi složeniji pristup, pri čemu bi valjalo uzimati u obzir i rezultate istraživanja njihove etnogeneze sa svrhom utvrđivanja čimbenika njihove identifikacije i u vrijeme prije njihova razdvajanja u ogranke.

Stoga holistički pristup u istraživanju njihove tradicijske baštine, kao i etnokulturnih procesa koji su pogodovali nastajanju i oblikovanju bunjevačke etničke grupe, može pridonijeti boljem razumijevanju i objektivnijim spoznajama o pitanjima konstrukcije identiteta bunjevačke grupe kao cjeline, kao i višestrukih identiteta svakoga njihova odvojenog ogranka. Svaki se njihov ogranak nadalje sastoji od više regionalnih zajednica, od kojih svaka

na specifičan način i u drugačijim uvjetima izgrađuje svoj lokalni identitet, manje ili više svjesna zajedničkog podrijetla s drugim ograncima istoga naziva, istih ili sličnih jezičnih osobina.

Imajući u vidu svu složenost pristupa istraživanju bunjevačkih identiteta, saznanja o njihovoj kulturnoj povijesti i etnogenetskim procesima njihova nastajanja i oblikovanja u prepoznatljivu etničku grupu, mogu nam biti od iznimne koristi u daljnjim istraživanjima različitih aspekata identiteta ove kompleksne etničke grupe.

LITERATURA:

BELAJ, Marijana (2004): Sveci Juraj i Antun Padovanski u životu Krivopučana. *Senjski zbornik*, 31:145-158, Senj.

BIRT, Danijela (2004): Transport i opskrba vodom na području Krivog Puta. *Senjski zbornik*, 31:159-188, Senj.

ČERNELIĆ, Milana (1994a): Ethnic Changes in Voivodina in the 20th Century with Special Reference to the Position of the Croats Bunjevci. In: *Ethnocultural Processes in Central Europe in 20-th Century/Ethnokulturelle Prozesse in Mitteleuropa im 20. Jahrhundert*. Bratislava, 55-86.

*** (1994b): Nastojanja da se bačkim Bunjercima ospori pripadnost hrvatskom narodu. *Studia ethnologica Croatica*, 6:85-103, Zagreb.

*** (1998): O životu na salašu. U: *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca*. (katalog izložbe), Etnografski muzej, Zagreb, 26-34.

*** (2003): Istraživanje tradicijske baštine, identiteta i etnogeneze primorskih Bunjevaca. *Senjski zbornik*, 30:407- 424, Senj.

*** (2004): The local community of the ethnic Bunjevci in Croatia: developing cultural identity. U: *Times, Places, Passages. Selected Papers of 7th SIEF Conference*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 121- 133.

Etničnost, nacija i identitet (1998). Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

GRBIĆ, Jadranka (1994): *Identitet, jezik i razvoj*, Institut za etnologiju i folkloristiku, Zagreb.

JURKOVIĆ, Jasmina (2004): Tradicijska prehrana kao prilog poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta. *Senjski zbornik*, 31:189-212, Senj.

KELEMEN, Petra (2004): Liječenje zmijskog ujeda – priča kao sjećanja zajednice. *Senjski zbornik*, 31:213-238, Senj.

*** (2005): Propitivanje pojma *selektivne tradicije* na primjeru Udruge Čuvarice ognjišta Krasno. *Senjski zbornik*, 32 (u tisku).

KULIŠIĆ, Marija – VUKOVIĆ, Ivana (2004): Majka Božja Snježna u pučkoj pobožnosti na području Krivoga Puta. *Senjski zbornik*, 31:239-260, Senj.

Kultura, etničnost, identitet (1999). Institut za migracije i narodnosti, Naklada Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

LAKATOŠ, Josip (1914): *Narodna statistika*. Zagreb.

MAGLICA, Nadja (1998): Predajno odijevanje bačkih Hrvata Bunjevaca. U: *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca* (katalog izložbe), Etnografski muzej, Zagreb, 12-17.

PETROVIĆ, Tihana (1998): Uz tekstilne predmete na izložbi. U: *Iz baštine bačkih Hrvata Bunjevaca* (katalog izložbe), Etnografski muzej, Zagreb, 18- 25.

RAJKOVIĆ Marijeta (2003): Život žene u selima Senjskog bila. *Senjski zbornik*, 30:539-586, Senj,.

*** (2004): Prilozi poznavanju migracija Krivopučana. *Senjski zbornik* 31:261-286, Senj.

RUBIĆ, Tihana (2004): Trgovina i sajmovi, rezultati istraživanja na području općine Krivi Put, *Senjski zbornik*, 31: 287-324, Senj.

SEKULIĆ, Ante (1991): Bački Hrvati. *Zbornik za narodni život i običaje*, 52, Zagreb.

STANTIĆ, Alojzije (2001): *Krux naš svagdanji*. Hrvatski kulturni centar «Bunjevačko kolo», Subotica.

ŠKRBIĆ ALEMPIJEVIĆ, Nevena (2003): Prilozi poznavanju primorsko-bunjevačkog identiteta. *Senjski zbornik*, 30:425-444, Senj.

Tjedan Hrvata iz Vojvodine (1998). Zagreb, Hrvatska matica iseljenika.

VLATKOVIĆ, Aleksandra (2003): Odijevanje i tekstilno rukotvorstvo primorskih Bunjevaca. *Senjski zbornik*, 30:587-628, Senj.

ZELIĆ, Naco (2000): *Protivzaborava. Hrvatsko kulturno prosvjetno društvo «Matija Gubec» Tavankut 1946-1996*. Hrvatska matica iseljenika – Zagreb, Udruga vojvođanskih i podunavskih Bunjevaca – Zagreb.

OSTALI IZVORI:

Čuvarice ognjišta Krasno (2004), Udruga Čuvarice ognjišta Krasno, Senj.

BELAJ, Marijana (2004): Transkripti s terenskih istraživanja na području Krivoga puta. Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Zagreb.

ČERNELIĆ, Milana (1997): Odabrane pojave iz svadbenih običaja bunjevačkih Hrvata kao izvor za proučavanje njihove etnogeneze (doktorska disertacija), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb.

<http://www.senj.hr/Krasno/>

KELEMEN, Petra (2004): Transkripti s terenskih istraživanja na području Krasnog polja. Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Zagreb.

KELEMEN, Petra – VUKOVIĆ, Ivana (2005): Transkripti s terenskih istraživanja na području Krasnog polja. Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Zagreb.

LONČAR, Sanja (2005): Transkripti s terenskih istraživanja na području Krivoga puta. Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Zagreb.

RAJKOVIĆ, Marijeta (2002-2005): Transkripti s terenskih istraživanja na području Krivoga Puta. Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Zagreb.

RAJKOVIĆ, Marijeta (2004-2005): Transkripti s terenskih istraživanja na području Krasnog polja. Arhiv Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofski fakultet Zagreb.

APPROACHES TO THE RESEARCH OF THE IDENTITY OF THE ETHNIC GROUP OF BUNJEVCI

Summary

In the introduction of this article, the author outlines the possible theoretical approaches to the study of the identity of the ethnic group of Bunjevci, based on the results of her research of their cultural heritage. The author suggests that the research on the ethno-genesis of Bunjevci should be related to the research of their identity on theoretical level, because she considers this to be the correct way to reach certain conclusions on the construction of the identity of Bunjevci in the historical context. By combining research of their traditional and of their contemporary culture, we can ensure a holistic approach in the research of the issues of their identity.

Furthermore, the author compares the influence of ethnical, cultural, social, historical, political, and environmental-climatic factors on the construction of identity of Coastal and Danube Bunjevci. Political pressures on Bunjevci in the Danube region have highly influenced the construction of their multiple identities: under the constant pressure to prove their belonging to Croatian nation, they have adopted specific differential markers of their ethnic and cultural identity. Unlike the Bunjevci in the Danube region, Coastal Bunjevci live in the region inhabited by population of the same nationality and religion, but they differ from the surrounding population historically, socially, culturally and linguistically, and they self-identify primarily in the relation to the population of the town of Senj.

Both branches of Bunjevci base their identity on specific elements of their traditional cultural heritage. The author outlines the differences in the process of creation of their identity, from objective as well as subjective point of view, using the examples of specific elements of the cultural heritage of Bunjevci: their traditional clothing and economy, as well as the ideas and notions they have of themselves and other branches of Bunjevci.

Traditional clothing of Coastal Bunjevci represents one of the distinctive features of their identity, because their attitude towards the specificities of their own culture is negative. The way they dress is considered rural, as compared to the urban clothing style of the population of the town of Senj, which clearly shows the negative attitude they have towards their own culture.

In the region of Krasno Polje, the active role of the association Čuvarice ognjišta Krasno (Keepers of the Hearth - Krasno) contributes to a different attitude towards the traditional clothing in that region. The style of clothing of Bačka Bunjevci in the region around the towns of Subotica and Sombor, who form a part of the Danube Bunjevci branch, is also a symbol of their identity, but unlike Coastal Bunjevci, they show great appreciation for their traditional costume and represent it at numerous festivals and occasions as the symbol of their cultural identity.

Specific and yet different economic elements of the two branches of Bunjevci point to the important role of economic factors in the construction of identity of Coastal and Danube Bunjevci alike, but which influenced, in a different way, their way of life, and made them specifically recognizable and different from the surrounding ethnic groups. In both branches of Bunjevci, a characteristic element is the communication and integration of rural Bunjevci population with the nearest urban centers, but this communication varies significantly between Coastal and Bačka Bunjevci.

Almost a completely opposite attitude, one positive and one negative, towards the symbolical display of one's own identity on the example of traditional clothing and means of subsistence is the result of different ethno-cultural, historical, economic and social influences in specific regions, with each of these two branches developing through the period of several centuries in different ways and in different environment and surroundings.

The author also analyses the extent to which Coastal Bunjevci are conscious of their distinctiveness in relation to the surrounding population, and whether they are aware of the common origin of all the branches of Bunjevci, especially Coastal, Lika and Danube region Bunjevci. The analysis has shown that Coastal Bunjevci, with the exception of the population in Krasno, are aware of their belonging to the Bunjevci ethnic group, while there were different testimonies about the connection with other branches of Bunjevci.

Data analysis has shown that the attitude towards traditional heritage depends on various external factors, and that they can have different influence on the construction of the identity of one ethnic group with common origin. Therefore a holistic approach in the research of their traditional heritage, as well as of the ethno-cultural processes which contributed to the creation and

formation of the ethnic group of Bunjevci, can result in better understanding and bring about more objective findings on the questions of the construction of the identity of the Bunjevci as a group, as well as multiple identities of the respective branches.

Key words: identity, ethno-genesis, Coastal Bunjevci, Danube region
Bunjevci

